

HOMO ECONOMICUS

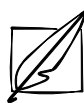
DYSKURS
O EKONOMICZNYCH WARTOŚCIACH
WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

HOMO ECONOMICUS

HOMO ECONOMICUS

DYSKURS
O EKONOMICZNYCH WARTOŚCIACH
WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

REDAKCJA NAUKOWA
Oleg Leszczak

Wydawnictwo
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
Kielce 2020

Recenzenci

prof. dr hab. Oleksandr Hlotov (Krzemieniec, Ukraina), dr hab. Martyna Król-Kumor, prof. UJK (Kielce, Polska), dr hab. Oksana Prosianyk, prof. NUESK (Charków, Ukraina), dr hab. Vladimir Zaika, prof. PUJM (Nowogród Wielki, Rosja), dr Halyna Derkach (Tarnopol, Ukraina), dr Elena Glazkova (Moskwa, Rosja), dr Ksenia Nesterenko (Charków, Ukraina), dr Katarzyna Nobis-Wlazło (Kielce, Polska), dr Ihor Papsza (Tarnopol, Ukraina), dr Jewgenij Zubkow (Kielce, Polska)

Redaktor naukowy

dr hab. Oleg Leszczak, prof. UJK

Redakcja i korekta

Ludmiła Wiorek (języki polski i angielski)
dr hab. Oksana Prosianyk, prof. NUESK (języki ukraiński i rosyjski)

Formatowanie

Józef Bąkowski

Projekt okładki

Anna Domańska

Na okładce wykorzystano obraz Candid_Shots z Pixabay

Monografia przedstawia wyniki badań naukowych studentów, doktorantów i naukowców Polski, Ukrainy i Rosji przeprowadzonych w 2020 r. w ramach Międzynarodowego Projektu Integuracyjnego Studentów i Doktorantów „Szkola Otwartego Umysłu”

Monografia wydana przy wsparciu finansowym Centrum Nauki i Kultury Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz współfinansowana ze środków Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego

Copyright © by Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
Kielce 2020

ISBN 978-83-7133-907-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 5
tel. 41 349 72 65
<https://wydawnictwo.ujk.edu.pl>
e-mail: wyd@ujk.edu.pl

Spis treści

Przedmowa – OLEG LESZCZAK	7
Słowo wstępne – ANDRZEJ BĘTKOWSKI	9

1.

EKONOMICZNE WARTOŚCI W DYSKURSIE POTOCZNYM I ARTYSTYCZNYM

Катерина Трачук Багатство і гроші в українських прислів'ях та приказках	13
Дарья Яшина Лентяи и труженики в диалектных словарях (на материале новгородского и псковского областных словарей)	23
Тетяна Володарська Гумор як інструмент впливу на суспільні економічні цінності в інформаційному просторі сучасної Болгарії	33
Aleksandra Zebrzowska Ironia i sarkazm w internetowych komentarzach dotyczących świadczeń socjalnych w Polsce	45
Marta Labashchuk Materialism in the Chinese culture	53
Максим Сльозкін Земля як економічна цінність в неформальній комунікації (чутках) початку XX століття	61
Дарья Воронова Изображение бедности и нищеты в произведениях А.И. Герцена ...	69
Milena Bochenek Ekonomiczne podłoże zbrodni na polskiej wsi (rozważania na przykładzie trzech utworów dramatycznych)	81

2.

EKONOMICZNE WARTOŚCI W DYSKURSIE SPOŁECZNO-POLITYCZNYM I MEDIALNYM

Marta Kwaśniewska Money in the climate change discourse as presented in the articles of „The New York Times” and „National Review”	93
--	----

Елена Стопчатая	
Понятие коррупции в «прямой линии с Владимиром Путиным»	101
Aisen Bragin	
Działalność antykorupcyjna Aleksieja Nawalnego i jego Fundacji Walki z Korupcją	111
Justyna Szajnowska-Borkowska	
Kondycja społeczno-ekonomiczna narodu rosyjskiego XX i XXI wieku w ujęciu kulturowo-cywilizacyjnym	127
Наталя Старченко	
Феномен українського національного фемінізму в історичному контексті владно-політичних відносин	135
Дмитро Прус	
Аксіологічні проблеми працевлаштування молоді: сучасні українські реалії	145

3.

OPINIE EKSPERTÓW

Ryszard Stefański	
Homo economicus: aksjologiczne uzasadnienie ekonomicznej sfery ludzkiej działalności	155
Оксана Лабащук	
Гроші у фольклорі	171
Мария Захарова	
Трансформация потребительской ценности в системе экономических ценностей (на примере российской экономики)	183
Тетяна Решетуха	
Інфографіка як засіб візуалізації економічної інформації у сучасному інфомедійному тексті	193

Przedmowa

Przedłożona Czytelnikom monografia zbiorowa powstała jako pokłosie Międzynarodowego Projektu Integracyjnego Studentów i Doktorantów „Szkoła Otwartego Umysłu” działającego od 2008 roku. Prace badawcze Projektu mają cykliczny charakter i co roku są poświęcone pewnym ogólnym interdyscyplinarnym problemom. Niniejsza pozycja podejmuje problematykę wartości ekonomicznych współczesnego człowieka w różnych odmianach dyskursu publicznego. Pod wartościami ekonomicznymi rozumiemy wszystko to, co z jednej strony wynika z zapewnienia potrzeb dobrobytu i dobrostanu (włącznie z pracą, jej warunkami, efektami, gospodarczymi relacjami międzyludzkimi), a z drugiej – ma doniosłe znaczenie aksjologiczne dla człowieka i społeczeństwa.

Udział w tegorocznym cyklu badawczym wzięła młodzież akademicka oraz naukowcy z polskich, ukraińskich i rosyjskich uniwersytetów. Monografia jest swoistym dialogiem między młodymi, początkującymi uczonymi a ich starszymi kolegami i mentorami. Większość tematów poruszonych w pracach młodych naukowców była omawiana w ramach kilku konferencji, które odbywały się online w 2020 roku. Wyniki tych prac przedstawiono w poszczególnych rozdziałach pierwszych dwóch części monografii, zatytułowanych: *Ekonomiczne wartości w dyskursie potocznym i artystycznym* oraz *Ekonomiczne wartości w dyskursie społeczno-politycznym i medialnym*. Trzecia część – *Opinie ekspertów* – przedstawia refleksje naukowców nad tematem monografii oraz nad wynikami badań młodzieży.

Redakcja i autorzy monografii wyrażają wdzięczność Centrum Nauki i Kultury Uniwersytetu Jana Kochanowskiego oraz Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Świętokrzyskiego za wsparcie finansowe Projektu.

Redaktor naukowy
dr hab. Oleg Leszczak, prof. UJK

Słowo wstępne

Szanowni Czytelnicy!

Praca jest niezwykle ważną częścią życia każdego człowieka. Daje ona nie tylko możliwość zapewnienia sobie i swojej rodzinie godziwego poziomu życia, lecz także często nadaje temu życiu sens, daje satysfakcję i dumę z niesienia innym pomocy i wsparcia poprzez wytwarzane przedmioty, usługi, dzieła czy idee. Pracujemy od wczesnej młodości prawie do ostatnich swoich dni. Uczeń czy student ciężko pracuje, zdobywając wiedzę i umiejętności, które przydadzą mu się później w życiu zawodowym i społecznym. Chodzimy do pracy, gdzie spędzamy większą część dnia, ale po powrocie nadal pracujemy – w domu, w ogrodzie, w przestrzeni społecznej. Czasem nie zdajemy sobie sprawy z tego, że rozmawiając z przyjaciółmi, czytając książkę, oglądając film czy wypoczywając w czasie wakacji, ciągle pracujemy, nabywamy wiedzę, pozyskujemy informacje, zdobywamy umiejętności, które później wykorzystujemy w życiu zawodowym.

Ciężko zliczyć wszystkie aspekty i wymiary pracy, którą wykonuje współczesny człowiek. Musimy dbać nie tylko o ilość i jakość samych efektów pracy, lecz także o formy produkcji i komercjalizacji, o logistykę i zarządzanie, marketing i reklamę, o wsparcie informacyjne i zasoby materialne, o narzędzia pracy i jej automatyzację. Ważne miejsce w ludzkiej egzystencji zajmuje poczucie satysfakcji z pracy, która płynie choćby z awansu zawodowego czy godziwego wynagrodzenia. Bardzo ważnymi społecznymi aspektami współczesnej gospodarki stają się racjonalna organizacja i bezpieczne oraz przyjazne warunki pracy. Ekonomiczny aspekt życia może przynosić człowiekowi nie tylko radość spełnienia, lecz także gorycz rozczarowań wynikających z bezrobocia czy nielubianej pracy bądź też złych jej warunków. Niestety częstymi zjawiskami są nepotyzm i mobbing w miejscu pracy, nieroztropność menedżerów, brak profesjonalizmu pracowników albo zwykłe ludzkie lenistwo.

Moją wielką radość budzi fakt, że młodzi ludzie, studenci, doktoranci i ich mentorzy: doktorzy i profesorowie, podjęli się zbadania tej ludzkiej dzie-

dziny życia z tak wielu perspektyw. Ich wnioski wnoszą dużo do praktyki organizacji życia zawodowego. Istotne jest również, że naukowcy i ich wychowankowie reprezentują środowiska naukowe z trzech różnych krajów: Polski, Rosji i Ukrainy, co świadczy o tym, że dla nauki nie istnieją polityczne granice, i nadaje to niniejszej monografii szerszy, globalny wymiar i bardziej uniwersalny charakter.

Ze swojej strony chciałbym podkreślić, że samorząd województwa świętokrzyskiego zawsze mocno i aktywnie wspiera międzynarodowe inicjatywy naukowe oraz harmonijne relacje biznesu z nauką, dbając o rozwój regionu oraz poziomu życia i satysfakcji jego mieszkańców.

Z wyrazami szacunku

Andrzej Bętkowski
Marszałek Województwa Świętokrzyskiego

1. Ekonomiczne
wartości
w dyskursie
potocznym
i artystycznym

Земля як економічна цінність в неформальній комунікації (чутках) початку ХХ століття

МАКСИМ СЛЪОЗКІН

Студент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
(Україна)

Abstract: The paper is devoted to the “land question” in the Russian Empire at the beginning of the twentieth century. It is based on archival documents and historical works; the author tries to determine the influence of rumors and unofficial communication (rumours) on the economic situation and social sentiments of the peasantry of Ukrainian provinces of the Russian Empire at the beginning of the twentieth century.

Keywords: Dnieper Ukraine • informal communication • land • peasantry • rumors

Streszczenie: W rozdziale przez pryzmat nieformalnej komunikacji początku XX wieku rozważany jest problem „kwestii ziemi” w imperium rosyjskim. Na podstawie dokumentów archiwalnych i opracowań historycznych autor próbuje określić wpływ plotek i nieformalnej komunikacji na sytuację gospodarczą i nastroje społeczne chłopstwa ukraińskich prowincji imperium rosyjskiego na początku XX wieku.

Słowa kluczowe: chłopstwo • komunikacja nieformalna • plotki • Ukraina Naddnieprzańska • ziemia

«Чутки», «перекази», «плітки», «помовки», «брехні» та інші види недостовірної, неперевіреної інформації уже стали предметом дослідження соціологів і психологів. Проте, такі слова, як «слухи», «домысли», «молва» часто фігурують у російськомовних історичних джерелах – архівних документах, протоколах допитів, жандармських рапортах, донесеннях тощо. Особливе місце такі прояви неформальної комунікації посідають у пресі – соціально-політичних, економічних газетах і журналах. Значною мірою це стосується селянства, котре, зважаючи на низький рівень політичної освіти та грамотності, було катализатором неформальної комунікації та основним споживачем чуток.

Дослідник економічної історії, соціолог Теодор Шанін у своїх працях іменує селянство «Великим незнайомцем» [Шанін 1992], основною економічною цінністю якого з давніх часів була земля. Її селяни завж-

ди вважали сакральною річчю, а в праці на ній подекуди вбачали сенс свого існування. Це пояснюється тим, що селяни, котрі тривалий час перебували під ярмом кріпосного права, акумулювали свої сили довкола господарства. Це відобразилося у ментальності селянина, основною ознакою якої завжди була надмірна абсолютизація важливості важкої фізичної праці. Саме вона визначала набір ціннісних життєвих орієнтирів, серед яких – економічні цінності [Присяжнюк 2007: 22-23].

Метою нашого дослідження є прослідкувати на основі наявних джерел, періодики та праць дослідників місце землі як економічної цінності в повсякденному житті селянства Наддніпрянської України на початку ХХ ст.

Реалізація зазначеної мети роботи обумовлює вирішення таких завдань:

- з'ясувати причини поширення чуток серед селян Підросійської України на поч. ХХ ст.;
- визначити шляхи розповсюдження неформальної комунікації серед селянства;
- прослідкувати за тим, як обговорювалося «земельне питання» в пресі Наддніпрянщини.

Чутки та неформальна комунікація в контексті дослідження історії селянства та його економічних цінностей останнім часом знаходить відображення в працях дослідників. Під позитивістською парадигмою на поширення чуток звертав увагу Володимир Антонович [Антонович 1902]. Зачинатель школи Аналів Люсьєн Февр розглядав чутки як соціокультурне явище. Значний вклад у висвітлення цієї проблематики зробили Юрій Присяжнюк [2007], Ирина Якимчук [2011], Тетяна Шукшина [2011], Олексій Михайлюк [2009], Олександр Федьков [2004] та інші. Зроблений аналіз історичних праць дає змогу засвідчити, що неважаючи на значну зацікавленість істориків, соціологів, політологів та чималу кількість публікацій, у науковій літературі не існує комплексного дослідження історії селянства Російської імперії на початку ХХ ст. (насамперед – його економічних цінностей) крізь призму неформальної комунікації.

На початку ХХ ст. на території Російської імперії значно ускладнилася політична та соціально-економічна ситуація, а відносини в суспільній площині характеризувалися локальними спалахами міжетнічної та релігійної нетерпимості. В ці процеси активно залучалося селянство українських губерній Російської імперії, яким, зважаючи на його низький рівень освіченості та грамотності, легко було маніпулювати. Значною мірою це робилося за допомогою неформальної комунікації, основним інструментом якої стало поширення чуток [Федьков 2004: 5].

В науковому дискурсі досить довго точилися суперечки з приводу того, чи можна поняття «селянство» зробити категорією наукового аналізу, тобто – власне науковою дефініцією. В літературі існує велика кількість таких «дефініцій»: це і «землероб», «мужик», «сільський обиватель» тощо. Були й спроби визначити «селянство» крізь призму соціопросторового аналізу (протиставлення села і міста), що притаманно сучасній західній соціології [Михайлюк 2009: 41].

Більш розгорнуту дефініцію віднаходимо у словнику Володимира Даля, де селянин описується, як «землепашец, земледел, сельский обиватель, принадлежащий к нашему податному сословию». У своїй дефініції вчений описує поділ селян на «державних», «удільних», «поміщицьких» тощо [Даль 1881: 195].

Фізична праця та розуміння її як життєвої цінності у свідомості селянства позначалася середньовічним традиціоналізмом. Усі матеріальні багатства, їх розподіл регулювався звичаєвим правом – землею, яку селянин отримував у «батьківський спадок» в крайньому випадку дозволялося передати під заставу, проте ні в якому разі не можна було продати її. Тобто, в економічних відносинах селян існував принцип: «кожен володів тим, що роками накопичував своєю працею» [Присяжнюк 2007: 38-40].

Суспільно-політична криза, яка розпочалася в Російській імперії ще з кінця XIX ст., значною мірою торкнулася селян. Пояснюється це тим, що основою економічного ресурсу Росії було сільське господарство. Інші галузі економіки імперії складали значно меншу частку зайнятості населення. Відтак, сучасні дослідники стверджують, що російська революція спричинилася посиленням аграрної кризи, основними «симптомами» якої було збільшення податкової заборгованості селян, посилення малоземелля, зменшення доходів селян, зубожіння та голод [Михайлюк 2009: 77-78].

Як зазначав один із членів Тимчасового уряду Павло Мілюков, криза в Російській імперії – це насамперед криза сільського господарства. Саме воно, з слів цього ліберального діяча, було фундаментом економічної та політичної стабільності царського режиму [Вишневский 2010: 11].

Важливий вплив на розвиток сільського господарства справила Велика реформа 1861 р. Поряд із позитивними змінами (звільнення селянства з-під кріпацтва та отримання особистої волі), сталися й негативні: у селян були відібрані сільськогосподарські землі, пасовиська, водопої, якими вони користувалися, а за отримані надільні землі їх змусили платити викупні платежі. Загалом хлібороби повинні були заплатити понад 500 мільйонів рублів, що виявилось вкрай обтяжливим і неприйнятним для мешканців села [Федьков, Магась 2011: 48].

Щоправда, певні потуги в сприянні покупки землі селянами все ж робилися. Таким «помічником» селянам у справі придбання землі мав стати селянський поземельний банк. Мета його діяльності полягала в наданні грошової позики на умовах довготривалого кредиту. Сума такої позики повинна дати змогу селянам «набути землі в такій кількості, в якій потрібно їм для забезпечення життя». Проте, замість того щоб виконувати покладені на нього функції, поземельний банк вдавався до комерційної діяльності [Яковлів 1906].

Особливістю економічного життя на селі на початку ХХ ст. було те, що хлібороби не розуміли змісту реформ, які впроваджував уряд. А, зважаючи на відсутність «просвітницької роботи» серед селянства (тобто, значну прогалину в селянській свідомості внаслідок браку актуальної інформації), серед сільських мешканців особливої популярності набували різні прояви «неформальної комунікації», а найбільшого поширення – чутки. В них відображалися погляди селян на вирішення «земельного питання» [Матушевський 1906].

Підтвердженням поширення цих чуток є те, що в періодичних виданнях початку ХХ ст. час від часу з'являлися «урядові повідомлення» про те, що інформація стосовно вирішення «земельного питання», яку активно поширює преса, – «здебільшого є фальшивою, а факти, на які спирається преса – і зовсім вигадані» [Матушевський 1906].

Поширення чуток настільки гармонували з загальними настроями «патріотичних маніфестантів», що навіть їх офіційні спростування не призводили до згасання безпорядків [Слухи в Росии... 2011: 327].

Аналізуючи інформацію, котра активно поширювалася серед селян, історик, літературний критик і журналіст Сергій Єфремов писав, що: «...будь-який такий «Степан» вже голубить в мріях своїх ту земельку, яку йому «відріже» Дума». Автор також вдавався до прогнозу ситуації, зазначаючи, що наразі не існує ніяких механізмів задля «втілення мрій селянства» в реальність. «Люди скоро зрозуміють, що їх обдурили, а надії перейдуть у зневір'я», – зазначав С. Єфремов [1906: 1].

У той час популярно серед селян було обговорювати дії уряду стосовно «земельного питання». Тогочасна преса повідомляла про проголошення низкою політичних партій намірів передати всю землю [«сільськогосподарського призначення» – М. С.] селянам [Ярошевський 1906]. Проте, серед «хліборобської частини населення» культивувалися чутки про те, що саме Державна дума є перешкодою для розв'язання «земельного питання». Селяни були переконані в існуванні указу «царя-батечки», де вказано на тому, що «уся без винятку земля має бути відібрана у панів та поміщиків, націоналізована та передана селянству». Звісно, ніякого «указу» не існувало. Поширення таких чуток,

як зазначають дослідники, було спричинено «спотворенням» дійсності в селянській свідомості та відображало їхні найпотаємніші бажання [Федьков 2004: 17].

Інші селяни свято вірили в те, що їхні «представники» в Державній думі посприяють у вирішенні нагальних проблем. Український історик, письменник, публіцист Василь Доманицький у газеті «Громадська думка» з цього приводу писав про настрої одного із селянських з'їздів наступне: «а думають вони, що порядків при яких жили на селі більше не буде... Для кращої долі треба селянам землі, освіти та такого ладу, щоб кожна людина жила по закону, і щоб закон був один для всіх...» [Доманицький 1906].

Свою думку на вирішення «земельного питання» мали представники влади. Відтак, місцеві земські чиновники, підзвітні Чернігівській губернській земській управі вважали, що землю селянам для сільсько-господарської діяльності слід давати виключно на умовах оренди, а самих хліборобів – вчити, як краще господарювати, «щоб мати більше зиску з землі» [Дві думки... 1906].

Проте, серед селян поширювалися заклики про відмову «йти до війська обороняти свою землю». В цих закликах лунали аргументи на користь того, щоб віддати всю землю селянам в безоплатне користування. «Землі у селян мало, а в декого немає й зовсім – значить їм і нічого обороняти у війську. А тому, треба відібрати землю у всіх великих і дрібних власників, зробити її державною, а потім здавати її в користування» [Дві думки... 1906].

Інколи преса публікувала листи, котрі надходили до редакційних колегій від селян. Часто в цих листах містилася інформація про особисте ставлення до «земельного питання». В пресі згадується про те, що основним інструментом «селянських домагань на землю» стають «прояви козаччини», в яких селяни вдаються до підпалів поміщицьких маєтків, бешкету, розрухи тощо. Редакційні колегії, публікуючи такі листи, часто вдавалися до критики таких проявів та пояснення того, що «такі справи не дадуть ніякої ради цій пекучій справі» [Погляд селянина... 1906].

Також варто зупинитися на питанні щодо шляхів поширення неформальної комунікації. Звісно, величезну роль в поширенні та розповсюдженні чуток була преса, проте – не лише газети ставали «рупорами чуток». Окремо від преси слід виокремити чутки, котрі поширювалися в листівках чи брошурах політичних партій, адже, як ми зазначали вище – частина селянства вважала, що саме Державна дума вирішить «земельне питання» [Шукшина 2011: 326-327].

Цією ситуацією вдало скористалися представники однієї з найбільш консервативних партій – «Союз русского народа», політична організа-

ція з яскраво вираженими шовіністичними поглядами. Вони зазивали до боротьби за необмежену владу царя, тобто, були прихильниками абсолютої монархії. Саме вони станом на початок ХХ ст. певною мірою набули статусу «лідерів думок» та користувалися попитом серед населення Наддніпрянщини, зокрема – селянства [Крупський 2006].

Відтак, селян активно залучали до діяльності цієї організації. Для налагодження контакту з мешканцями села представники «союзу» активно поширювали чутки стосовно того, що на користь селян-членів СРН буде зроблено перерозподіл земель, встановлено підвищені розцінки на «виконання сільськогосподарських робіт», знижено податки до 25 копійок з десятини землі та надання самоврядування. Варто вказати на тому, що ці чутки повністю відображали бажання селянства, тому й вони легко «куплялися» на них [Федьков 2004: 9].

Ще один із важливих факторів, який впливав на сприйняття селянством інформації, що поширювалася представниками СРН. У рапорті Ушицького старости до Подільського губернатора йшлося, що багато хто з селян, записуючись в члени «союзу»: «были ослеплены получением и правом ношения союзных значков-жетонов, безгранично веря, что они первые среди других, и рассчитывали на Царскую Милость» [КПМДА].

Не обійшлося у цих справах і без проявів антисемітизму та шовінізму. З вуст преставників СРН часто лунали заклики до дій «проти поляків та євреїв». В документах також йшлося про те, що: «...кто не запишется в «союз», с теми будет поступлено наравне с евреями (то есть – вышлют из России)». За розповсюдження таких чуток «союзники» часто притягувалися до відповідальності [КПМДА].

Також «ревнителі СРН» переконували людей, щоб вони «избегали еврейских денег, их расписок и векселей, как своей убийственной петли». Також популярним серед людей було поширення засторог щодо вкладання своїх коштів у «єврейські банки», натомість усі заощадження потрібно було вкладати в Почаївський Союзний християнський банк [О ревнителях].

Стосовно «земельного питання» – «ревнитель СРН» зобов'язаний був будь-якими методами переконувати селян не продавати свою землю нікому. В «крайньому випадку», як йдеться в документах, селяни мали право «переуступить еє православно-русским» [О ревнителях].

За результатами проведеної роботи можна зробити наступні висновки:

Поширення чуток серед селян Наддніпрянщини було зумовлено, головним чином, відсутністю «інформаційної кампанії», яку влада мала б проводити на селі. З цього слідує те, що внаслідок наявності певних

«прогалин» в інформаційно-комунікативному просторі серед населення починають ширитись чутки, які ставали «власною правдою» – відображенням «віковичних мрій» про землю.

Серед шляхів розповсюдження неформальної комунікації (чуток) серед сільського населення ми можемо визначити наступні: насамперед, це були різні політичні організації, котрі таким чином активували свій електорат, та преса, котра публікувала неофіційну інформацію, яка сприймалася як істина.

Щодо обговорення «земельного питання» в пресі варто наголосити на тому, що газети та видання охоче публікували різну інформацію стосовно цієї проблематики. Серед найпоширеніших «репортажів», у яких описували стан економічної спроможності селян, ми віднаходимо дискусії та матеріали, що відображають ставлення конкретних представників селянства до урядових заходів.

Отже, земля для селянства завжди була і, мабуть, залишається найголовнішою економічною цінністю. Це спричинено насамперед ментальними особливостями, континуїтетом традицій тощо. Всі найсакральніші мрії селянства Наддніпрянщини початку ХХ ст., його прагнення пов'язувалися із землею та працею на ній. На нашу думку, ця тема є перспективною та потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович В. (1902), *Волынская тревога 1789 года. Комиссия для разбора древних актов* (Киев). Киев.
- Вишневский А.Г. (2010), *Серп и рубль: Консервативная модернизация в СССР*. Москва.
- Даль В.И. (1881), *Толковый словарь живого великорусского языка*. Санкт-Петербург – Москва.
- Дві думки про земельну справу. «Громадська думка», № 8, 10 січня 1906. 3.
- Доманицький В. (1906), *Що діється на селі* (Листи з Звенигородщини). «Громадська думка», № 4, 4 січня. 1.
- Єфремов С. (1906), *Ставлення селян до Державної думи*. «Громадська думка», № 11, 13 січня. 1.
- КПМДА: Кам'янець-Подільський міський державний архів, ф.228 (Канцелярія Подільського губернатора), оп.1. Спр. 8277 (матеріали були знищені під час пожежі 2003 р.).
- Крупський І.В. (2006), *Російська революція 1905 р.: передумови виникнення, її вплив на становлення української преси*. В: *Наукові записки Інституту журналістики*, за ред. В.В. Різуна. Київ. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1620> [30.09.2020].

- Матушевський Ф. (1906), Коментар урядового повідомлення про газетні звістки. «Громадська думка», № 9, 11 січня, с. 1.
- Михайлюк О.В., Реєнт, О.П. (2009), Селянство України в перші десятиліття ХХ ст: Соціокультурні процеси. «Український історичний журнал», № 2. 224–226.
- О ревнителях Союза Русского народа, их правах и обязанностях, Почаев 1912. Погляд селянина на земельне питання. «Громадська думка», № 140, 20 червня 1906, с. 3.
- Присяжнюк Ю.П. (2007), Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Черкаси.
- Слухи в России ХІХ – ХХ веков. Неофициальная коммуникация и «крутые повороты» российской истории. Челябинск 2011.
- Федьков О.М. Чорносотенці і чутки на Поділлі (з історії суспільно-політичного життя та ментальності початку ХХ ст.). В: Молода нація. Альманах «Смолооскип», 2004, № 4 (33). С. 521.
- Федьков О.М., Магась, В.О. (2011), «Селянству – владу і землю!». Всеросійський селянський союз в Україні (1905-1907 рр.). Кам'янець-Подільський.
- Шукшина Т.В. (2011), «За веру, царя и отечество!» Слухи и радикальный патриотизм в России октября 1905 г. В: Слухи в России ХІХ-ХХ веков. Неофициальная коммуникация и «крутые повороты» российской истории. Челябинск. 321–333.
- Якимчук І.В. (2011), Перша світова війна мовою неформальної комунікації. «Історична пам'ять», № 2. 78–86.
- Яковлів А. (1906), Селянський поземельний банк. «Громадська думка», №20, 24 січня. 1.
- Ярошевський Б. (1906), Землі і волі! «Громадська думка», № 97, 29 квітня.1.

Druk i oprawa

Wydawnictwo UJK

ISBN 978-83-7133-907-3

9 788371 339073 >